

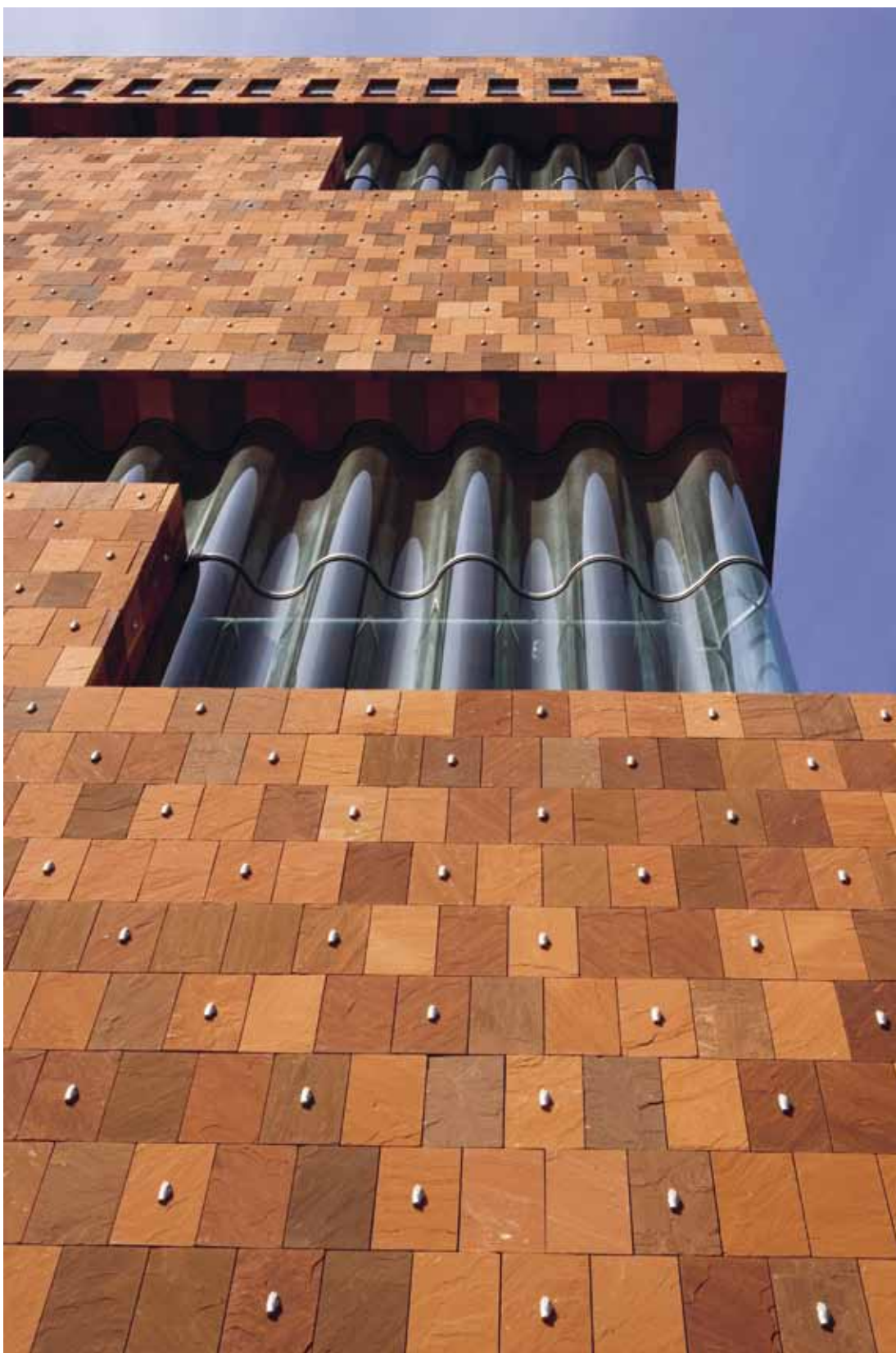
Woningen Driekoningenstraat, Antwerpen, architecten de vylder vinck taillieu © Filip Dujardin

In nagenoeg alle Vlaamse steden kan je een bepaald generisch straatbeeld aantreffen. Het bestaat uit de voorgevels van rijwoningen. Die gevels zijn grofweg tussen de vier en zes meter breed. De voordeur en rechthoekige ramen zitten in een helder en eenvoudig ritme dat vaak visueel wordt ondersteund door strips of sierlijsten. De benedenverdieping ligt meestal iets boven het straatniveau – soms is er een souterrain – en is zichtbaar hoger dan de bovenliggende verdiepingen. De gevel eindigt in een kroonlijst die de dakgoot verbergt.

Dit eenvoudige stramien stamt uit de laat achttiende tot vroeg twintigste eeuw en manifesteert zich in veel verschillende vormen. Sommige gevels zijn bepleisterd of gekaleid, soms is de baksteen naakt of zijn er sierstenen gebruikt. Vaak zijn er ornamenten, van neoklassiek tot prille art nouveau. Er kunnen erkers, balkons, inrijpoorten of dakkapellen zijn aangebracht. Meestal is er in de loop van de tijd aangepast of verbouwd, bijvoorbeeld de installatie van dubbel glas of de toevoeging van een verdieping. Soms sluiten gevels in de hoogte naadloos op elkaar aan, soms wordt hetzelfde stramien op elk perceel in andere maten en verhoudingen toegepast. Maar precies door de helderheid en eenvoud van het stramien kan de sequentie veel rek verdragen voor ze uit elkaar valt en het coherente straatbeeld verdwijnt.

De gevel is een scherm

Gevels zijn een heikele kwestie in de architectuur van de twintigste eeuw, en dit om uiteenlopende maar stevig op elkaar ingrijpende redenen. Een gevel is een scherm, dat sinds het begin van de twintigste eeuw

Museum aan de Stroom MAS, Antwerpen, Neutelings Riedijk Architects
© Sarah Blee / Neutelings Riedijk Architects

veelvuldig is blootgesteld aan verdachtmakingen van ethische, esthetische en constructieve aard. Wie een gevel bouwt lijkt iets te willen verbergen, of tenminste zich anders te willen voordoen in publiek dan in de huiselijke kring, een aanfluiting van de modernistische bekommernis om transparantie. Omdat de gevel te maken heeft met representatie, impliceert ze ook normen (of tenminste opinies) over schoonheid; het lijkt weinig zinvol om een lelijke gevel te maken. De autoriteit over die normen of opinies is onzeker en gaat gebukt onder de associatie met kleinburgerlijke pronkzucht en enggeestig historicisme (de horror van Brugge!). Ten slotte is de gevel vandaag per definitie opgehangen. De buitenste schil van het gebouw staat meestal los van zijn dragende en isolerende elementen; ter hoogte van het buitenspouwblad heerst er een verdachte vorm van vrijheid.

Sinds de jaren 1990 hebben talrijke bureaus de schroom over het aankleden, vermommen en opsmukken van gevels achter zich gelaten, met name wanneer het aankomt op publieke of semipublieke gebouwen die iconisch of 'monumentaal' moeten zijn. Neutelings Riedijk Architects fleurden in 1999 hun project voor het Concertgebouw in Brugge op met aan kantwerk ontleende motieven. Dit 'bekledingsprincipe', dat Neutelings Riedijk Architects sinds de jaren 1990 in talrijke projecten hebben toegepast, is in detail uitgelegd in hun traktaat *Aan het werk*.¹ Neutelings Riedijk Architects stellen dat hun gebouwen naakt ter wereld komen en dan passend zijn aangekleed en schuiven zo de illusie van een dwingend verband tussen volume en gevelbekleding volledig terzijde. Ook in het MAS benadrukt de detaillering van de roodstenen gevel de massa van de bekleding, niet de onhoudbare fictie dat het gebouw werkelijk uit gestapelde stenen bestaat.

Niet alleen de schaal en het programma van dit soort gebouwen staan ver af van de huizen in de stad. Hun gevels volgen een fundamenteel andere syntaxis. Nog steeds schaamteloos veralgemenend, mikken deze publieke gebouwen op een sculpturale en monolithische verschijning. De gevel is één geheel op de schaal van het ganse gebouw. Elementen die een relatie tussen binnen en buiten leggen, zoals raamopeningen, maken deel uit van een orde in de gevel die grotendeels los staat van de interne opbouw van het gebouw. Vaak is er geen onderscheid in de aankleding van verticale, hellende of horizontale vlakken, wat een onontkoombare één-op-éénrelatie suggereert tussen de gevel en het bouwvolume. Het volume doet zich op die manier voor als alzijdig. Zonder dat daarom elk vlak precies dezelfde behandeling krijgt of even veel aandacht naar zich toe

wil trekken, wekt de omwikkeling van de gevel de indruk dat elke kant van het gebouw er even veel toe doet, haast ongeacht of het gebouw vrij of in de rij staat. Een gebouw met dit soort gevel is een zelfstandig element dat in de rij werd geschoven, niet de voortzetting van een sequentie die zich ontwikkelt in het vlak dat de straat afgrenst.

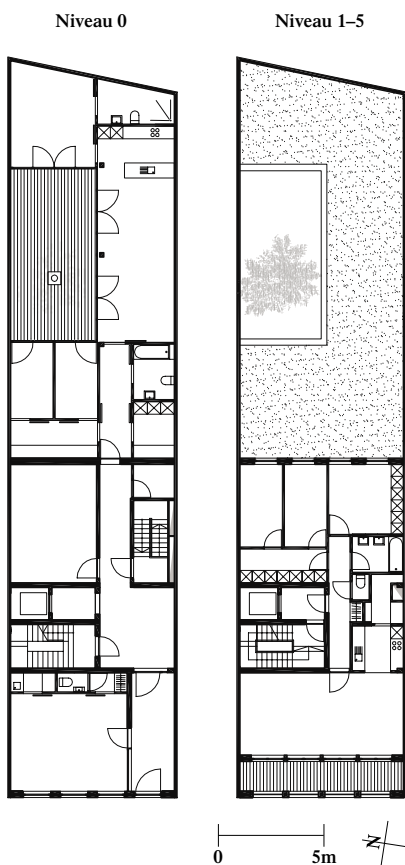
Dat de gevel over muren en daken heen uniform wordt behandeld en op de schaal van het volledige gebouw is gedacht, betekent dat openingen niet de intersectie zijn tussen interieur, exterieur en gevelwand, maar integrale elementen van, of insnijdingen in de uniforme huid die over het gebouw is gelegd. Het contact tussen interieur en exterieur wordt niet gemaakt. Het ontstaat. Hetzelfde geldt voor de overgang tussen wand en dak. Ze is niet de ontmoeting tussen twee verschillende componenten van het gebouw, maar doet zich voor wanneer de gevel begint te plooiën of buigen. Deze ontwerpstrategie heeft een belangrijke formele consequentie: de articulatie van overgangen, grenzen en limieten verliest aan belang. Daarmee verdwijnt tevens het deels technische maar ook formele apparaat dat deze articulaties belichaamt. Het is ongetwijfeld overdreven maar waarschijnlijk niet onjuist om deze verschuiving als een langetermijneffect te zien van de modernistische obsessie met de kroonlijst en de modenatuur, de profilering van de contourlijnen van een gebouw.² Deze obsessie werd niet louter ingegeven door afkeuring. Volgens Le Corbusier is het aanbrengen van de modenatuur een van de momenten waarop architectuur kunst wordt.³ Enkele decennia na hem herinnert ook Luigi Moretti graag aan het vormgevende vermogen van de kroonlijst.⁴ Maar tegelijkertijd ziet Le Corbusier, net als bijvoorbeeld Frank Lloyd Wright,⁵ de kroonlijst en het profiel als vage reproducties van reeds lang achterhaalde bouwpraktijken die het esthetische ideaal van de heldere en alzijdige volumetrie in de weg staan.

De gevel is een *topos*

Deze obsessie leeft vrolijk verder in het neomodernistische idioom dat veel architecten in Vlaanderen inmiddels tot in de puntjes beheersen. Zijn werkingsveld blijft niet beperkt tot de mantels of foedralen die over grote gebouwen worden gedrapeerd, maar omvat ook de gevels van woningen, de puiken van achterbouwen of het profiel van kleine bedrijfsgebouwen. Dat de overgang tussen muur en dak, raam en muur, deur en straat vaak weinig of niet wordt uitgewerkt, of zo wordt uitgewerkt dat

Appartementen Kanaalhuizen, Gent, Robbrecht en Daem architecten, 1997 © Kristien Daem

Sociale woningen Italiëlei, Antwerpen,
META architectuurbureau

Sociale woningen Italiëlei, Antwerpen, META architectuurbureau © Jan Kempenaers

ze visueel lijkt te verdwijnen, heeft te maken met allerlei evoluties in de bouwpraktijk. Zoals Dirk Somers stelt in zijn bespreking van de woningen van architecten de vylder vinck taillieu in de Driekoningenstraat in Antwerpen, is het constructief niet nodig om openingen te articuleren. Dat heeft als consequentie dat de keuze om dat wel te doen, zoals Somers die aanwijst bij architecten de vylder vinck taillieu, een engagement impliceert dat grotendeels losstaat van een constructieve logica.

Omgekeerd is de verregaande vereenvoudiging of minimalisering van de syntaxis van de gevel geen louter constructieve kwestie. Ze valt evenmin terug te brengen tot zuiver esthetische overwegingen. In de articulatie van de gevel zit een problematiek samengebond die niet zomaar verdwijnt samen met de vereenvoudiging van de syntaxis. Ze betreft de betekenissen en verlangens die aan de gevel kleven. Bij de ongearticuleerde gevel en haar binaire aansluiting van weinig gedifferentieerde open en gesloten gevelgedelen, van verdiepingshoge glasopervlakken die afwisselen met even hoge panelen, bestaat het risico dat architecturale ambities de inherente dubbelzinnigheid van de gevel ongeëxploreerd laten.

De gevel van de burgerwoning in het generieke straatbeeld heeft weinig te maken met 'architectuur' – ze hoeft niet te 'zeggen' hoe het gebouw in elkaar steekt of hoe de gevel is gemaakt, omdat iedereen dat eigenlijk weet zonder er echt in geïnteresseerd te zijn. Het draait des te meer om het installeren en uitdrukken van een orde die eigenlijk in de eerste plaats maatschappelijk is. Precies het generieke maar rijke stramien van de gevel geeft letterlijk gestalte aan een evenwichtsoefening tussen individualiteit en conformisme binnen een sluimerend collectief. Met andere woorden, de gevel is een *topos*, een figuur van het spreken die neerslaat in een beeld, een anekdote of een object.

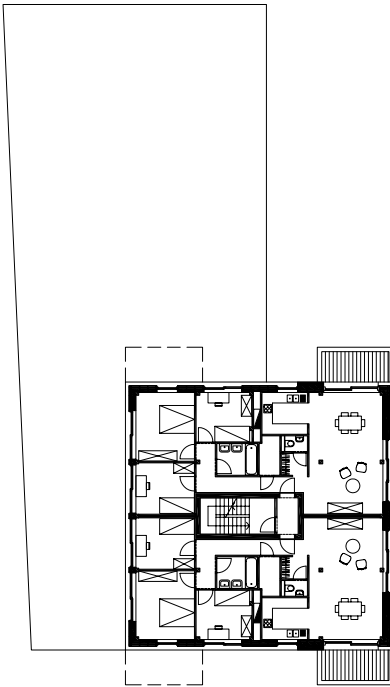
Burgerlijke architectuur

Deze problematiek is nooit helemaal weg geweest uit de architectuurpraktijk in Vlaanderen, ongetwijfeld omdat veel bureaus regelmatig in een (klein)stedelijke context werken. Zo realiseerden Robbrecht en Daem architecten in 1997 de Kanaalhuizen in Gent, een appartementsgebouw in twee volumes dat in plan en in gevelopbouw aanknoping zocht bij de herenhuizen van de buren, waar wordt gewoond in ruime en hoge kamers met verticale ramen en loggia's. De Kanaalhuizen positioneren

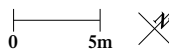
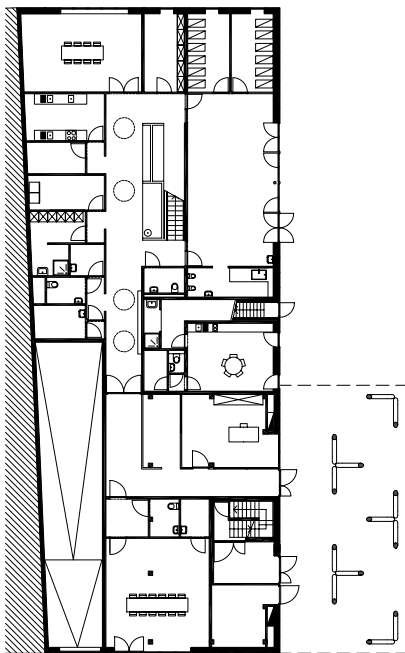
zich met een gepaste mix van terughoudendheid en assertiviteit op de plek die ze willen innemen. De architecturale uitwerking van de gevel speelt een belangrijke rol in deze operatie. De uit glaspanelen gemaakte loggia's ritmeren de gevels en geven hen diepte. De verdiepingshoge sokkel en doorlopende horizontale boord die zowel een kroonlijst als een luifel is, geleiden de gevels verticaal. Samen met het eenvoudige ritme van de ramen smeedt deze geleiding de twee volumes samen tot één gebouw, dat echter precies door zijn opdeling en gabariet goed bij de buren past.

Dit soort 'burgerlijke' architectuur komt overal in Europa voor en heeft met name daar de wind in de zeilen waar een gegoede of iets oudere middenklasse terug naar het historische stadscentrum moet worden gelokt. In België hebben de Kanaalhuizen in elk geval school gemaakt. De tropen van het ontwerp zijn terug te vinden in talrijke, eveneens voor de markt ontwikkelde projecten van de laatste vijftien jaar. Zonder daarom een rechtstreekse affiliatie te suggereren, valt er een gelijkaardige omgang met de figuur van de stadsgevel af te lezen in het project van META architectuurbureau voor de sociale woningen Italiëlei in Antwerpen, net achter het Koninklijk Entrepot van Hans Kollhoff, een exponent van een gelijkaardige agenda. Haast aan het einde van een rij van grotere bedrijfs- en kantoorgebouwen, waar oorspronkelijk grote herenhuizen moeten hebben gestaan, ontwierp META architectuurbureau een gebouw voor acht sociale appartementen met een praktijk op de benedenverdieping. Het meest sailante element van het gebouw is de vrijstaande, zelfdragende gevel. Opgebouwd uit witte, geprefabriceerde betonelementen, maakt de gevel een buffer tussen de drukke straat en de woningen, waarvan de leefruimtes aan de voorkant liggen omwille van de oriëntatie van het perceel. De acht wooneenheden zijn ondergebracht in zes nagenoeg identieke verdiepingen en een terugspringend volume op het dak, zodat het gebouw niet het profiel krijgt van een klein appartementsgebouw maar van een grote herenwoning. Net als in het generieke stramien dat net is beschreven, geeft de gevel de opbouw van het gebouw prijs zonder meer te zeggen dan nodig: er is een hogere sokkel waar de praktijk zich bevindt en daarboven verdiepingen met kamers. Dat de plattegrond van de zevende verdieping anders is georiënteerd dan de onderliggende verdiepingen valt er niet aan af te lezen. Tegelijkertijd verleent de eenvoud van de gevelopbouw het gebouw de nodige robuustheid en semantische flexibiliteit. Het grid kan even goed refereren aan een *seventies* gordijngewel

Niveau 2

Niveau 0

Sociale woningen L28, Sint-Jans-Molenbeek,
B-architecten

Sociale woningen L28, Sint-Jans-Molenbeek, B-architecten © Jeroen Verrecht

als aan een burgerwoning. Dat is ook nodig. Het gebouw bevindt zich per slot van rekening haast aan het einde van de Italiëlei, net ten zuiden van Spoor Noord en het Eilandje, tussen en tegenover gebouwen van uiteenlopende programma's en schalen. Dit is een situatie die herinnert aan een ouder, geordend straatbeeld, niet het straatbeeld zelf. De gevel wendt een aangetroffen orde aan om de realiteit zachtjes en zonder nostalgie te herschikken.

Een nieuwe orde

207

In een vergelijkbare situatie heeft B-architecten voor de tegengestelde oplossing gekozen: de architecten hebben met de sociale woningen L28 een autonome, grotendeels vrijstaande monoliet gemaakt, bekleed met een uniforme huid doorsneden met openingen, die door zijn schikking en volumetrie in zijn context een nieuwe orde installeert. Het gebouw staat op de grens met Laken aan de Jean Dubrucqlaan in Sint-Jans-Molenbeek, een straat zoals vele in dit deel van Brussel, waar burgerhuizen afwisselen met bedrijfs- en appartementsgebouwen. De bestaande gebouwen keren hun rug naar de spoor- en metrolijn die parallel aan de straat loopt. Op de spoorlijn sloot oorspronkelijk een verbinding aan met de site van Thurn & Taxis via een bedding die net naast het nieuwe gebouw onder de straat doorloopt. De bedding is nu een vrij goor *wasteland*, maar wordt waarschijnlijk een park.

Dat alles zet het ontwerp van B-architecten op een zeer zichtbare plaats, die op haar beurt een spectaculair panorama biedt over het noordwesten van Brussel. Toch bevindt de plek zich momenteel in een soort limbo. Ze ligt in Molenbeek Maritiem, wijd en zijd bekend als een probleemwijk, maar ook net naast Thurn & Taxis, een site die enigszins voorbarig al jaren als een nieuwe attractiepool voor Brussel wordt gepromoot. Omwille van zijn vormgeving lijkt het gebouw zich op het eerste gezicht te scharen onder de over dezelfde wijk uitgestrooide lofts die achter hun hoog beveiligde garagepoorten een betere toekomst afwachten, een niet bijster originele variant op een gekend thema binnen het duurdere marktsegment van de woningbouw. Dit gebouw is echter van een andere aard. De bouwheer is de gemeente Molenbeek. Het programma omvat een kinderdagverblijf, acht woningen met één tot vier slaapkamers, een polyvalente ruimte voor de buurt en een lokaal voor de wachter die instaat voor het kleine parkje met speeltuin naast het gebouw. Het volume is compact omdat de woningen

passief zijn. Binnen deze randvoorwaarden herijkt B-architecten een welbeproefd architecturaal idioom door de technische ballast van de passiefbouw mee te nemen in een krachtige uitspraak over de betekenis van dit gebouw op deze plek. De picturale scherpte van de van top tot teen met planken beklede monoliet die op scheve kolommen rust – een flirt met allerlei clichés – wordt geësurpeerd om op deze plek broodnodige programma's visueel present te maken. Omgekeerd omvat het volume genereuze leefruimtes die ook het zicht op de stad maximaal benutten. Het gebouw biedt inderdaad het soort wonen dat dit architecturale idioom belooft. Ten slotte genereert de interactie tussen planopbouw, volumetrie en raamopeningen, waarbij bijvoorbeeld de terrassen van de afwisselend noord- en zuidgeoriënteerde woonruimtes deel lijken uit te maken van massieve balken die onder de strookramen zijn geschoven, een gebouw dat wel degelijk een smoel toont aan de stad. Niet in de rij, maar dwars op de Jean Dubrucqlaan, als betrof het een wachttoren.

Het gebaar dat B-architecten met L28 stelt, komt voort uit de verschillende cesuren die de site bepalen: van de brede spoorwegbeddingen over de bedrijfsgebouwen en de landschappelijke site van Thurn & Taxis in de buurt, tot de Noordwijk aan de horizon. In deze context heeft het geen zin om aanknopings te zoeken bij een onderliggend stramien.

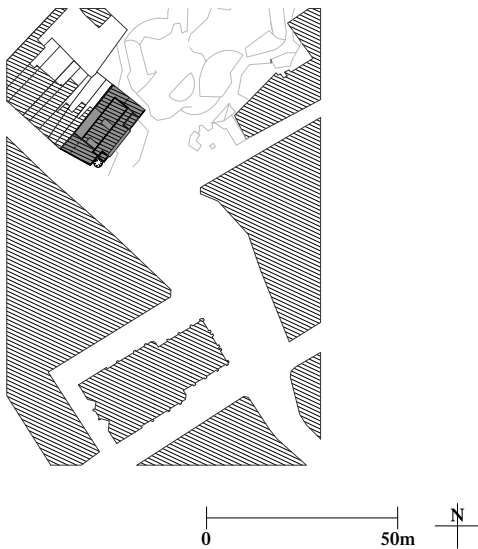
Het gebouw als medium

Net zoals META architectuurbureau deed aan de Italiëlei, zoekt het Wijkgezondheidscentrum van De Smet Vermeulen architecten aan de Brugse Poort in Gent wel naar traditionele modellen voor de manier waarop het gebouw zich in de stad toont, in een situatie die zeker verwant is aan die van L28: de accommodatie van een semipubliek programma in een buurt waar de architectuur moet meewerken aan een broodnodige heropleving. Het Wijkgezondheidscentrum Brugse Poort is de nieuwe wand van een bestaand maar nu gevoelig uitgebreid Emilius Seghersplein. Het beëindigt de Bevrijdingslaan die op het plein uitkomt. Het gebouw grenst ook het Luizengevechtspark af, waar sociale woningen komen in een volgende fase van het stadsvernieuwingsproject dat de realisatie van het Wijkgezondheidscentrum mee heeft geschraagd. Elk van deze condities krijgt een eigen gevel, en elke gevel heeft een eigen syntaxis. Waar het gebouw aansluit op de rijwoningen van de Bevrijdingslaan, neemt het de korrel en materialiteit van de burelen over. De pleinzijde is in de woorden

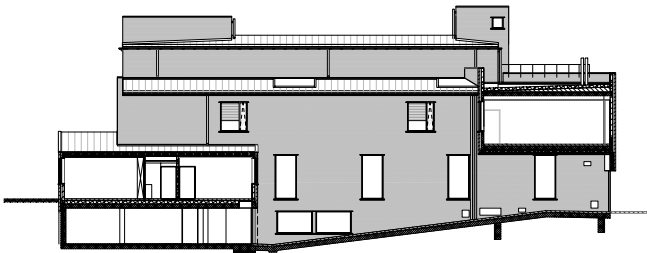
139
177

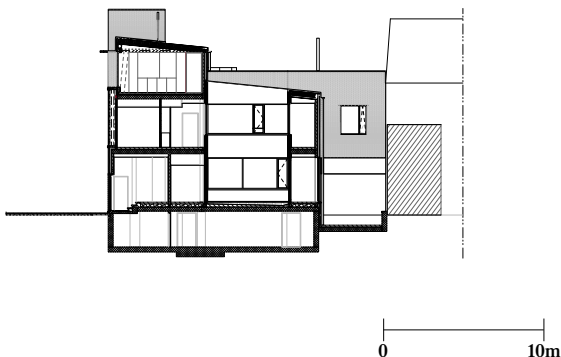
Inplanting

Snede AA'

Snede BB'

van de architecten behandeld als de gevel van een palazzo, met een plint, een dubbelhoog scherm dat tussen twee trappenkokers gevat zit, een attiek en een lijst. Het gebouw duwt een klein paviljoen het park in, dat als hoofdingang en wachtruimte voor het Wijkgezondheidscentrum dient.

Dit gebouw en zijn verschijning zijn echter geen oplossing voor een moeilijke hoek waar een complex programma moest komen. Ze maken een coherent statement dat resoneert met de fragiele context. Er is duidelijk 'overspraak' tussen de drie facetten van het gebouw, al was het omdat aan elke kant dezelfde gevelsteen is gebruikt en de ramen hetzelfde formaat hebben. Ook omwille van de expliciete en dubbelzinnige semantiek. Het ingangspaviljoen doet zich voor als een prieel in een tuin, maar neemt bij een tweede blik haast de allure aan van een formele gevel met fronton. Aan de pleinzijde werkt het omgekeerd: de strakke syntaxis wordt gecompliceerd door de kleurzetting van het scherm, het soort wit-groen dat minder thuis hoort op de gevel van een stadspaleis dan op de parasols van het terras van het buurtcafé aan de overkant. De sokkel van deze gevel is niet opgevat als een stenen massief – dat is naar de Bevrijdingslaan doorgeschoven – maar als een banale sequentie van ramen en een wat krampachtig geplaatste deur. De attiek bestaat niet uit trigliefen of bas-reliëfs maar een ritme van transparante panelen, zodat het leven in de personeelsruimte achter de glaswand het decoratieve motief wordt. De huiselijke verschijning van de straatgevel, inclusief ommuurde voortuin, wordt tegengesproken door de net vermelde massieve sokkel en het gesloten profiel van de circulatiekoker, dat meteen een ander dan domestiek programma doet vermoeden. Het lijkt met andere woorden niet overdreven om hier ontwerpintenties te zien die zich halfweg tussen *Complexity and Contradiction* en *Learning from Las Vegas* ophouden.⁶ Ze verbinden de gedachte dat visuele complexiteit en dubbelzinnigheid een gebouw met zijn maatschappelijke context laat resoneren met het verlangen om van een gebouw een medium te maken dat expliciet zegt waar het voor staat.

In elk van de net besproken gevallen lijkt het enigszins pervers om de gevel als kritisch uitgangspunt te kiezen. Uiteraard hebben deze gebouwen goede gevels. Ze zijn immers goed ontworpen. En ook de vrijstaande gevel van META architectuurbureau is slechts een onderdeel van een strategie die het hele project stuurt. Toch is het legitiem om precies dit aspect van deze projecten onder de aandacht te brengen. Niet alleen omdat de gevel een ondergeschoven kind is in de kritiek en de praktijk

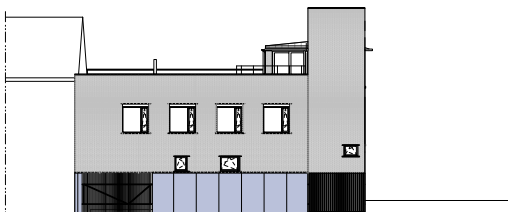

© Frederik Vercruyssen

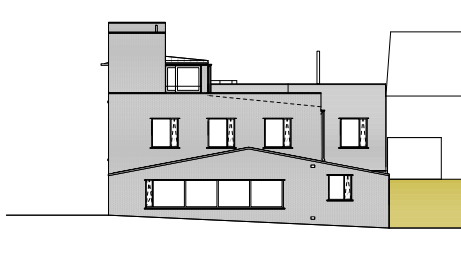

© Michiel De Cleene

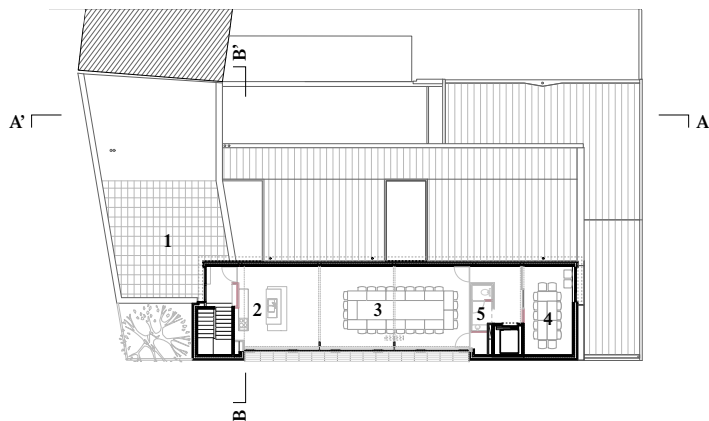
Gevel zuid-west

Gevel noord-oost

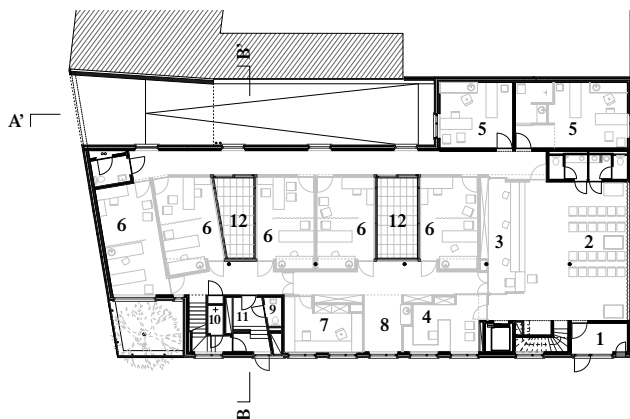

Niveau 2

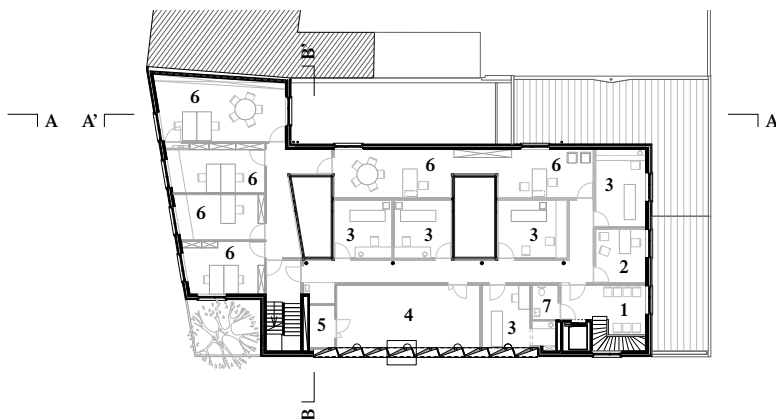
- 1 Dakterras
- 2 Keuken
- 3 Kantine
- 4 Vergaderruimte
- 5 Toilet

Niveau 0

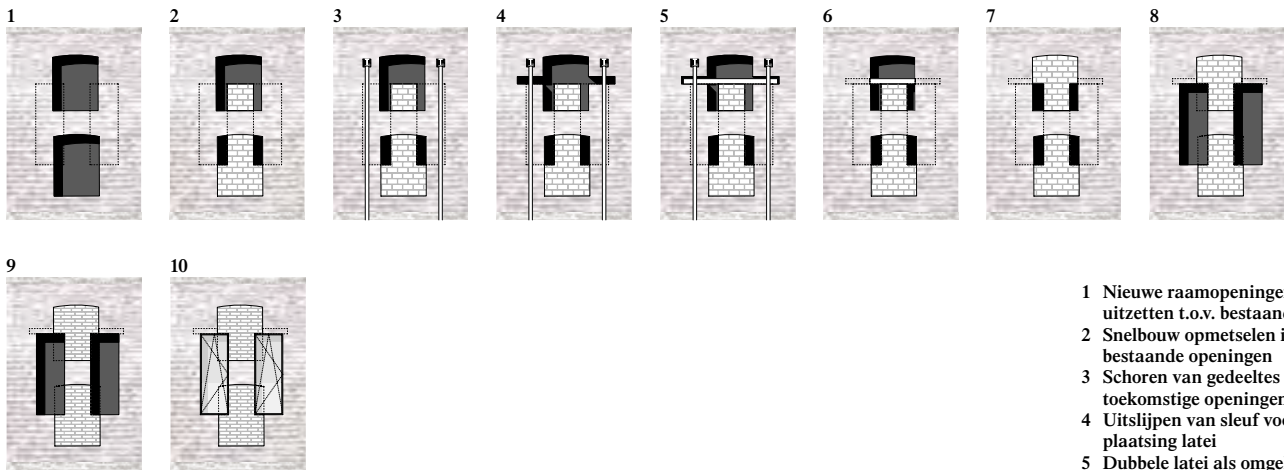
- 1 Inkomsas
- 2 Wachtzaal
- 3 Ontvangstbalie
- 4 Administratie
- 5 Verpleging
- 6 Dokterskabinet
- 7 Labo
- 8 Koffieruimte
- 9 Toiletten
- 10 Douche personeel
- 11 Inkom personeel
- 12 Patio

Niveau 1

- 1 Wachtzaal
- 2 Kabinet diëtist
- 3 Kabinet kinesist
- 4 Oefenzaal
- 5 Berging oefenzaal
- 6 Kantoor
- 7 Toilet

Transformatie gevel

- 1 Nieuwe raamopeningen uitzetten t.o.v. bestaande
- 2 Snelbouw op metselen in bestaande openingen
- 3 Schoren van gedeeltes boven toekomstige openingen
- 4 Uitslijpen van sleuf voor plaatsing latei
- 5 Dubbele latei als omgekeerde T-profielen
- 6 Metselwerk herstellen boven latei met recuperatiestenen
- 7 Bestaande opening verder op-metselen met snelbouw
- 8 Nieuwe raamopeningen uitslijpen
- 9 Nieuwe stukken metselwerk afwerken met gevelsteen
- 10 Plaatsen van metalen kaders en ramen

Woningen De Mouterij, Leuven, Bogdan & Van Broeck Architects © Toon Grobet

van de architectuur, maar ook omdat deze projecten de gevel doelgericht inzetten als een medium. Het gebouw wordt een gezicht aangemeten zonder dat het daarom een hoofdrol opeist in een drama van eigen makelij.

Drager van het project

In twee recente verbouwingen slaat dit besef om in een strategie waar de behandeling van de gevel zich presenteert als de drager van het project: de groepswoningen De Mouterij in Leuven door Bogdan & Van Broeck Architects en een vrijstaande woning in Gent door architecten Els Claessens en Tania Vandenbussche. Ondanks de evidente verschillen in schaal en complexiteit maken beide projecten bestaande gebouwen geschikt voor eigentijds wonen. Dit programma vertaalt zich niet in het openmaken van de bestaande structuren, met alle beloftes van vrijheid en eigentijdsheid die dergelijke operatie doorgaans voorspiegelt, maar juist in het herarticuleren van de schil, zodat het wonen voor het eerst of opnieuw een plaats vindt in het beschikbare bouwvolume.

De Mouterij is een relatief grote ontwikkeling in het centrum van Leuven, waarbij een bestaande brouwerij is omgebouwd tot een ensemble van vijf rijhuizen, zes lofts en zes patiowoningen. Het project kende een complexe voorgeschiedenis, die te maken heeft met zowel de delicate bouwtechnische toestand van de bestaande bebouwing, als zijn ligging in het binnengebied van een sterk verdichte woonbuurt. De verschillende types woningen dienen zich aan langs een as waar het meest prominente volume, oorspronkelijk bestemd voor de opslag van grondstoffen, dwars op staat. De rijwoningen zijn aangepast aan eigentijdse woonverlangens door achter een conventionele gevel de binnenruimte open te maken. De patiovilla's daarentegen ontwikkelen een verfijnde typologie die deze verlangens zo compleet mogelijk wil beantwoorden, door achter een muur rond een vaste kern een reeks open ruimtes te voorzien die met elkaar communiceren via doorkijken, lichtspelen, traphallen en terrassen. De kern van het ensemble is het centrale volume. Het bestaande gebouw was hoog en slank, met verzakte muren op zwakke funderingen die nauwelijks dwars waren verbonden. Omdat de verdiepingen van de opslagruimtes te laag waren om er woningen in onder te brengen, kozen de architecten de wankelende huls van het gebouw als uitgangspunt. De buitenmuren werden stevig gefundeerd, dichtgemaakt en vervol-

gens opnieuw geperforeerd met ramen volgens een ritme dat binnen de inrichting van wooneenheden toeliet. De doorbuiging van de gevel is opgevangen door de nieuwe raamopeningen in kasten te steken die onderling in hetzelfde vlak staan, maar meer of minder diep in de buitenmuur zitten. De terrassen met brandtrappen aan de noordgevel hangen als een zelfstandige structuur aan het gebouw.

Deze operatie krijgt pas haar volle betekenis als deel van het volledige project en zijn plek in de stad. De lofts in het centrale gebouw complementeren de rijwoningen en de patiovilla's. Het centrale gebouw zelf structureert de site en fungeert als een discreet baken in de buurt. Als het nettoresultaat van dit technische en ontwerpmatige bravourestukje wordt de bestaande gevel een zorgvuldig te koesteren reliëf die zichtbaar de sporen draagt van een afgeschreven verleden.

Een nieuwe laag

De verbouwing van een vrijstaande woning in de buurt van Gent door architecten Els Claessens en Tania Vandenbussche voert een gelijkaardige maar een in alle opzichten 'kleinere' versie van dezelfde behandeling door. Het project laat zich kort samenvatten als de rationalisering van een meermaals verbouwde woning uit de jaren 1950. Obsoleet of niet optimaal geaccommodeerde wooneisen maakten dat dit huis – zoals gebruikelijk – een achterbouw met keuken en een badkamer op de verdieping had gekregen, en een overgedimensioneerde inkom. Op de benedenverdieping was er een zelden gebruikte beste kamer. Eerder dan een nieuwe toevoeging te maken – het sediment van de jaren 2000 – beslisten de architecten om de woning intern zo te herstructureren dat het beschikbare volume beter wordt benut, in functie van de eisen van de nieuwe bewoners, een gezin met drie kinderen. Dit stelde de ontwerpers in staat om de aanbouwen te verwijderen, wat de relatie tussen de woning en de tuin verbeterde, maar ook het oorspronkelijke volume herstelde. Dit volume kreeg een volledig nieuwe gevel. Om hedendaagse isolatie-eisen te halen, werd het buitenspouwblad vervangen door een dikkere laag isolatie en een nieuwe gevelsteen.

De gevel thematiseert uitdrukkelijk de verbouwing: het metselwerk ter hoogte van de benedenverdieping heeft een ander verband dan de rest van het volume, de raamkaders zijn er van hout en niet van aluminium, zoals op de verdiepingen, en achteraan is het linteel boven de ramen uitgewerkt tot

Verbouwing woning, Gent, architecten Els Claessens en Tania Vandenbussche © Hilde D'haeyere

een kroonlijst die de hoek om gaat. Op die manier ontstaat een haast grafische expressie van een transformatieproces dat anders vaak leidt tot parasitaire volumes en incongruent materiaalgebruik. Het oude lichaam krijgt geen prothese aangemeten maar een nieuwe huid. Die huid dient zich uitdrukkelijk aan als bekleding, niet alleen van het huis maar ook van zijn vorige toestand. Het lijkt alsof er op het oude huis een nieuwe laag is gezet, een effect dat de keuze om het metselwerk in reliëf op een gladde sokkel te zetten danig versterkt. Het bouwtechnische aspect van de verbouwing wordt zo haast kwansuis uitgedrukt met een gebaar dat meteen de iconische waarde van de jaren 1950 woning erkent.

In hun projectbeschrijving benadrukken de architecten het toenemende belang van dit soort verbouwingen, die het woningenbestand uit het midden van de twintigste eeuw aantrekkelijk maken voor een demografie die het stadscentrum uit is geprijsd. Dit project vermengt tevens twee discussies die meestal los van elkaar worden gevoerd, over de architecturale impact van de steeds strengere isolatienormen en over de waarde en betekenis van het twintigste-eeuwse huizenbestand in Vlaanderen. Dat bestand, vaak buiten het dorps- of standscentrum gelegen, heeft zijn eigen generische vormtaal voortgebracht, ergens halfweg tussen een geaccommodeerd modernisme en het traditionele, stedelijke stramien van de rijwoning en haar varianten. De op elkaar aangrijpende verdachtmakingen waar de gevel aan is blootgesteld – van valsheid, behaagzucht, onwezenlijkheid, vrijblijvendheid – maken binnen deze vormtaal een gelaagd speelveld vrij voor onvermoede ontmoetingen. Tussen verschillende momenten in de geschiedenis van een gebouw, zoals

ook in De Mousterij gebeurt; tussen de impliciete maar herkenbare eisen van de burgerlijke representativiteit en een goede eeuw discussie over wat architectuur met die representativiteit moet, zoals in het Wijkgezondheidscentrum Brugse Poort; tussen de idiomaten die architectuur zich in de afgelopen decennia heeft eigen gemaakt en de complexiteit van de stad, zoals op de Italiëlei of in L28. En tussen een generatie huizen en de architecten die er zijn opgegroeid.

Notes

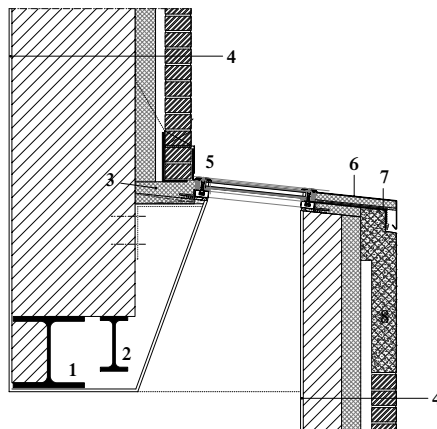
- 1 Neutelings Riedijk Architects, *Aan het werk*, 010 Publishers, Rotterdam, 2003.
- 2 Zie in dit verband ook Verschaffel, Bart, "Van gevels en gezichten", *DWB* 157, 2012, pp. 74–83.
- 3 Le Corbusier, *Vers une architecture*, Flammarion, Parijs, 1995 (1923), pp. 165–181.
- 4 Moretti, Luigi, "Valori della modanatura", in: *Spazio* 6, 1951, pp. 5–12.
- 5 Wright, Frank Lloyd, "The passing of the cornice", in: *Modern architecture. Being the Kahn Lectures for 1930*, Princeton University Press, Princeton, 1931.
- 6 Venturi, Robert, *Complexity and contradiction in architecture*, MOMA, New York, 1966; Venturi, Robert; Scott Brown, Denise; Izenour, Steven, *Learning from Las Vegas*, MIT, Cambridge, 1972.

[205]

Maarten Delbeke

Details

- 1 HEB 260
- 2 IPE 200
- 3 Drukveste thermische isolatie
- 4 Wandopbouw
  - binnenpleister
  - (bestaand) binnenspouwblad
  - spouwisolatie
  - luchtspouw
  - nieuw buitenspouwblad
- 5 Raamkader in staal
- 6 Geplooide staalplaat, 2 mm dik gemetalliseerd + gepoedercoat
- 7 Waterdichte folie, gekleefd en vastgezet in raamprofiel
- 8 Dakrand in ter plaatse gestort beton

- 1 Wandopbouw
  - binnenpleister
  - bestaand binnenspouwblad
  - spouwisolatie
  - luchtspouw
  - nieuw buitenspouwblad
- 2 Dakopbouw
  - dakdichting in bitumen
  - drukveste thermische isolatie 12 cm
  - dampscherm
  - hellingsbeton
  - plaat in gewapend beton 15 cm
- 3 Cellenbetonblokken
- 4 Luifel in ter plaatse gestort beton
- 5 HEA 180
- 6 Houten buitenschrijnwerk
- 7 Dorpel in prefabbeton

